

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՊՐՈՎՈԿԱՑԻԱՅԻ ԵՎ ՀԱՆՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ¹

Սելիք Սելիքյան

*ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ,
ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի
իրավական փորձաքննությունների ծառայության
գլխավոր մասնագետի պաշտոնակատար*

Արտասահմանյան տարբեր երկրների նորմատիվ կարգավորումներում, դոկտորինալ մեկնաբանություններում, դատական նախադեպային պրակտիկայում ձևավորված իրավական դիրքորոշումներում հաճախ են հանցագործության պրովոկացիայի և հանցակցության միջև զուգահեռներ անցկացվում, ինչը քրեական իրավունքում հանցագործության պրովոկացիայի իրավական էության վերաբերյալ միասնական մոտեցման բացակայության պայմաններում արդիական է դարձնում նշված ինստիտուտների հարաբերակցության և դրա հիմնահարցերի ուսումնասիրություն իրականացնելու անհրաժեշտությունը:

Հանցագործության պրովոկացիայի և հանցակցության ինստիտուտների հարաբերակցության հիմնահարցերը քննարկելիս նախ անհրաժեշտ է տալ դրանց ընդհանուր բնորոշումները և ներկայացնել իրենց ներհատուկ առանձին գծերը:

Այսպես, տարբեր գիտահետազոտական մեթոդների կիրառմամբ կատարված վերլուծությունների հիման վրա հանցագործության պրովոկացիայի վերաբերյալ տրվել է հետևյալ բնորոշիչ սահմանումը. «Հանցագործության պրովոկացիան քրեական իրավունքում բնորոշվում է որպես մի անձի կողմից մյուս անձի նկատմամբ գործադրվող ներգործություն, որը միտված է քողարկված մեթոդների միջոցով վերջինիս հանցագործության մղելուն՝ նրա նկատմամբ քրեական պատասխանատվության հիմքեր ստեղծելու կամ այլ վնասակար հետևանքներ առաջացնելու նպատակով»:

Ինչ վերաբերում է հանցակցության ինստիտուտին, ապա այստեղ իրավիճակն ավելի պարզ է. 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում դրա վերաբերյալ առկա է հստակ և որոշակի իրավական նորմ (45-րդ հոդված²):

Այդ մասին իրավական դիրքորոշում է հայտնել նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը³:

Մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 45-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանցակցություն է համարվում քրեական պատասխանատվության ենթակա երկու կամ ավելի անձանց դիտավորյալ համատեղ մասնակցությունը դիտավորյալ հանցագործությանը:

Իսկ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը վերոհիշյալ գործով որոշման մեջ նշել է հետևյալը.
«Հանցակցությանը բնորոշ են 3 հատկանիշ.

- 1. հանցագործության կատարումը երկու կամ ավելի անձանց կողմից

¹ Սույն հոդվածը գեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:

² Սկզբնաղբյուրը՝ Միասնական կայք 2021.05.17-2021.05.30: Պաշտոնական հրապարակման օրը 27.05.2021 (arlis.am (10.11.2022թ.))

³ Տես ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի *Ալիկ Մաթևոսյանի և Ռաֆիկ Հարությունյանի* վերաբերյալ 2008 թվականի հուլիսի 25-ի թիվ ՎԲ-48/08 որոշումը:

2. գործողությունների համատեղությունը

3. հանցակցության դիտավորյալ բնույթը:

Հանցակցության առաջին օբյեկտիվ հատկանիշը՝ հանցագործության կատարումը երկու կամ ավելի անձանց կողմից, արտահայտվում է այն բանում, որ հանցագործությունը պետք է կատարեն հանցագործության սուբյեկտ հանդիսացող երկու կամ մի քանի անձ: Հանցակիցներ կարող են լինել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տարիքի հասած մեղսունակ ֆիզիկական անձինք: Հանցակցության համար անհրաժեշտ է հանցագործության սուբյեկտի բոլոր հատկանիշներով օժտված ոչ պակաս երկու անձի առկայությունը:

Հանցակցության մյուս օբյեկտիվ հատկանիշը՝ հանցակիցների գործունեության համատեղությունը, նշանակում է, որ հանցագործության մասնակիցներից յուրաքանչյուրի գործողությունները փոխադարձ լրացնում են միմյանց և ուղղված են կոնկրետ հանցանքի կատարմանը: Հանցակիցները, միացնելով իրենց համատեղ ջանքերը, ձգտում են միասնական արդյունքի, և դրա համար յուրաքանչյուրն իր ներդրումն է ունենում ընդհանուր գործում:

Հանցակցության վերջին հատկանիշը գործունեության դիտավորյալ բնույթն է «(...) [Ա]նձանց դիտավորյալ մասնակցությունը դիտավորյալ հանցագործության կատարմանը: Հանցակցության նման բնորոշումը հստակ ընդգծում է, որ անձինք գործում են միայն դիտավորյալ մեղքով և միայն դիտավորյալ հանցագործություններում»¹:

Ինչպես նշվեց սկզբում, տարբեր իրավական աղբյուրներում հանդիպում են հանցակցության և հանցագործության պրովոկացիայի հարաբերակցության վերաբերյալ ակնարկներ: Ավելին, անհրաժեշտ է նշել, որ արտասահմանյան երկրների օրենսդրությամբ հանցագործության պրովոկացիա իրականացնող սուբյեկտը (այսուհետ՝ պրովոկատոր) դիտարկվում է հանցակցության վերաբերյալ իրավակարգավորումների տիրույթում:

Մասնավորապես, Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքի 121-7-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանցակից է հանդիսանում այն անձը, որը խոստումների, սպառնալիքների, պահանջների, իշխանության կամ լիազորությունների չարաշահման միջոցով սադրել է հանցավոր արարքը կամ տվել դրա կատարման ցուցումները²: Լեհաստանի քրեական օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի համաձայն՝ պրովոկացիայի համար պատասխանատվության է ենթակա այն անձը, որը դրդում է մյուս անձին կատարելու արգելված արարք՝ վերջինիս հանդեպ քրեական հետապնդում հարուցելու նպատակով³, իսկ ըստ Իսպանիայի քրեական օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի՝ պրովոկացիան անձի ուղղակի դրդումն է մյուս անձին՝ հանցագործություն կատարելու, և եթե պրովոկացիային հաջորդել է հանցագործության կատարումը, ապա դա որակվում է որպես հանցագործության դրդչություն⁴:

Համակարգային վերլուծության ենթարկելով վկայակոչված դրույթները՝ հնարավոր է փաստել, որ առաջին հայացքից դրանցում հանցակցությունը մեկտեղվում է հանցագործության պրովոկացիայի ինստիտուտի հետ և արտահայտվում է հանցակցի հիմնականում դրդչի կողմից կատարվող՝ անձին հանցագործության մղող արարքներում:

Մի շարք հեղինակներ, անդրադառնալով հանցագործության պրովոկացիայի և հանցակցության միջև ընդհանուր գծերին, փաստել են, որ դրանք նույնական են, և պրովոկատորի գործողությունները ենթակա են դիտարկման հանցագործության

¹ Տե՛ս նույն որոշման 29-30-րդ կետերը:

² Տե՛ս Code pénal - Légifrance (legifrance.gouv.fr) (10.11.2022թ.)

³ Տե՛ս https://www.imolin.org/doc/amlid/Poland_Penal_Code1.pdf (10.11.2022թ.)

⁴ Տե՛ս https://www.mjjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (10.11.2022թ.)

կազմակերպչի կամ դրոշի համար նախատեսված կանոններով¹: Նշված հեղինակներն իրենց այդ տեսակետները հիմնավորել են հետևյալ կերպ. պրովոկատորի գործողությունները նպատակամղված են անձի մեջ հանցագործություն կատարելու վճռականություն առաջացնելուն, նրա գործողությունները կառավարելուն, և ցանկացած դեպքում պրոցեսում ներգրավված են լինում երկու կամ ավելի անձինք:

Անձի մեջ հանցագործության մտադրություն առաջացնելու՝ որպես հանցագործության դրոշին բնորոշ հատկանիշի մասին է խոսում նաև Վճռաբեկ դատարանի՝ *Ուդիկ Պապյանի* գործով արտահայտված իրավական դիրքորոշումներում: Այսպես, դրոշին, ազդելով կատարողի գիտակցության և կամքի վրա, տարբեր եղանակներով (համոզելով, նյութապես շահագրգռելով, սպառնալով և այլն) վերջինիս մեջ առաջացնում է հանցանք կատարելու դիտավորություն և վճռականություն²:

Մեջբերվածից ակներև է, որ հանցագործության պրովոկացիայի դեպքում ևս, ինչպես դրոշության պարագայում է, առկա է համապատասխան ազդեցության ցուցաբերում, որն ուղղված է մյուս անձին հանցագործության մղելուն, ինչով էլ դրանց միջև առաջանում է որոշակի ընդհանրություն:

Բացի այդ, հանցագործության պրովոկացիայի և հանցակցության առերևույթ նմանությունների և ընդհուպ դրանց նույնացման մասին կարող են վկայել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ կայուն նախադեպային իրավունքում ձևավորված իրավական մոտեցումները:

Այսպես՝ *Պապյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով Եվրոպական դատարանը, քրեադատավարական հայեցակարգում արդար դատաքննության հիմնարար սկզբունքի կոնստեքստում, արձանագրել է հետևյալը. «(...) Ոստիկանության կողմից դրոշություն է տեղի ունենում, [նրանք] կամ նրանց հրահանգներով գործող անձինք, չեն սահմանափակվում հանցավոր գործունեությունն էապես պասիվ կերպով քննելով, այլ հանցանքի կատարումը հաստատված համարելու հնարավորություն ստեղծելու, այսինքն՝ ապացույցներ [ծեռք բերելու] և քրեական հետապնդում հարուցելու նպատակով այնպես են ազդում սուբյեկտի վրա, որ դրոշում են այնպիսի հանցանք կատարել, որն այնպես չէր կատարվի»³:

Ինչպես երևում է վերը մեջբերվածից, Եվրոպական դատարանն իշխանության մարմինների, նրանց հետ համագործակցող կամ նրանց հրահանգմամբ գործող անձանց կողմից պրովոկացիայի դրսևորումների մասին դիրքորոշումներ արտահայտելիս⁴ գործածում է «դրոշություն» տերմինը, ուստի հանցագործության պրովոկա-

¹ Տե՛ս *Иванов В.Д.* Провокация или правомерная деятельность? // Уголовное право. 2001. № 3, էջեր 16-18, *Пионтковский А.А.* Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Курс советского уголовного права: Общая часть. М., 1961, էջ 666, *Егорова Н.* Провокация взятки либо коммерческого подкупа // Российская юстиция. 1997, № 8, էջեր 26-28, *Забелов А.Ю.* Провокация преступления как составная часть института соучастия // Современное право, 2017. № 4, էջեր 104-109, *Крыканов В.Е.* Законодательные проблемы определения провокации взятки // Администратор суда, 2017, № 3, էջեր 34-38:

² Տե՛ս, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ *Ուդիկ Պապյանի* վերաբերյալ 2013 թվականի ապրիլի 18-ի թիվ ՏՂ/0053/01/12 որոշման 20-րդ կետ:

³ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Papayan v. Armenia* գործով 2021 թվականի դեկտեմբերի 21-ի վճիռը, գանգատ թիվ 53166/10, կետ 80: Տե՛ս նաև *Akbay and Others v. Germany* գործով 2020 թվականի հոկտեմբերի 15-ի վճիռը, գանգատներ թիվ [37273/15](#), [40495/15](#) և [40913/15](#), կետեր 111-112:

⁴ Կայուն նախադեպային իրավունքում իշխանության մարմինների, նրանց հետ համագործակցող կամ նրանց հրահանգմամբ գործող անձանց արարքներում պրովոկացիայի գնահատման չափորոշիչների և դրանց առանձնահատկությունների մասով տե՛ս *Ս.Մելիքյան*, «Հանցագործության պրովոկացիայի քրեաիրավական առանձնահատկությունները Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումների համատեքստում» գիտական հոդվածը, Դատական իշխանություն, հուլիս-սեպտեմբեր 2022 7-9 (277-279), էջեր 54-61:

ցիայի և հանցակցության միջև նմանություններն ավելի ակնառու են դառնում:

Միևնույն ժամանակ, ուշագրավ է, որ Եվրոպական դատարանը՝ պրովոկացիայի շրջանակներում արտահայտած իր դիրքորոշմամբ ընդգծել է, որ այդ շրջանակներում դրդչությունն ունի հատուկ նպատակներ, ինչպիսիք են՝ այլ հանցանքի կատարումը հաստատված համարելու հնարավորության ստեղծումը և քրեական հետապնդում հարուցելու հիմքեր ստեղծելը, որոնք դուրս են հանցակցության իմաստով դրդչության դասական ընկալումներից: Այս մոտեցումների ոգուն համահունչ է նաև Վճռաբեկ դատարանի՝ *Գառնիկ Գալստյանի* գործով որոշումը, որով արձանագրվել է, որ հանցագործության պրովոկացիայի նպատակն է հանցագործության հաստատման հնարավորությունը, այն է՝ ապացույցների հավաքման և քրեական հետապնդում հարուցելու հնարավորությունն ապահովելը¹:

Անձի համար անբարենպաստ հետևանքներ առաջացնելու նպատակի առկայության պայմաններում հարկ է փաստել, որ այնքանով, որքանով հանցագործության պրովոկացիայի դեպքում անձանց ձգտումները և նպատակները միասնական չեն, ավելին՝ իրականում ունեն պրովոկացիայի ենթարվող անձին վնասելու նպատակ, հանցագործության պրովոկացիայի դեպքում, ի տարբերություն հանցակցության, համատեղության պարտադիր բաղադրիչը բացակայում է, ինչով էլ պայմանավորված՝ մի շարք հեղինակներ նշված հանգամանքը տվյալ ինստիտուտների համար համարել են տարբերակիչ²:

Վերոշարադրյալի հետ մեկտեղ՝ տեսությունում իրավացիորեն նշվել է, որ դրանում ներգրավված անձանց գործողությունների համատեղության բացակայությունը և հետևաբար նաև հանցագործության պրովոկացիայի քողարկված բնույթը սահմանաբաժան են համարվում հանցակցության և հանցագործության պրովոկացիայի միջև³:

Այսպիսով, ի մի բերելով հանցակցության ինստիտուտի վերաբերյալ հիմնական դատողությունները՝ կարող ենք փաստել, որ՝

- ինչպես հանցակցության, այնպես էլ հանցագործության պրովոկացիայի դեպքում ներգրավված են մեկից ավելի անձինք,
- հանցագործության պրովոկացիայի և հանցակցության դեպքում համապատասխանաբար պրովոկատորը և հանցակիցը՝ հատկապես դրդիչը, միտված են անձի մեջ առաջացնելու հանցագործություն կատարելու վճռականություն,
- հանցագործության պրովոկացիայի պարտադիր հատկանիշ է անձի համար քրեական պատասխանատվություն կամ այլ վնասակար հետևանքներ առաջացնելու նպատակը, ինչն էլ նշանակում է, որ համատեղության և փոխալարցնող դիտավորության հատկանիշները հանցակցությունում բացակայում են:

Այլ խոսքով՝ կարելի է փաստել, որ անձի մեջ հանցագործություն կատարելու վճռականություն առաջացնելու և կատարվող իրադարձություններում մեկից ավելի անձանց ներգրավվածության բաղադրիչներն առկա են ինչպես հանցակցության, այնպես էլ հանցագործության պրովոկացիայի դեպքում, որով պայմանավորված՝ քննարկվող ինստիտուտների միջև առաջանում է որոշակի ընդհանրություններ: Չուզապես, պետք է նշել, սակայն, որ հենց նույն իրավական աղբյուրներում՝ հանցագործության պրովոկացիայի նպատակի և կատարման եղանակների պարտադիր բաղադրիչների պայմաններում և դրանց՝ հանցակցության ինստիտուտում բա-

¹ Տե՛ս, Վճռաբեկ դատարանի՝ *Գառնիկ Գալստյանի* գործով 2014 թվականի դեկտեմբերի 16-ի թիվ ԵՄԴ/0027/01/14 որոշման 15-րդ կետը:

² Տե՛ս *Радачинский С. Н.* Уголовная ответственность за провокацию взятки либо коммерческого подкупа, Москва, 2003, էջեր 11-14, *Пионтковский А.А.* Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Курс советского уголовного права: Общая часть. Москва, 1961, էջ 666:

³ Տե՛ս *Дударенко В.В.* Соотношение провокации преступления и соучастия в преступлении // Вестник Томского государственного университета. 2015. № 398, էջեր 153-157:

ցակայելու պարագայում միանշանակ կարելի է պնդել, որ դրանք չեն կարող նույնանալ և պետք է դիտարկվեն իրարից զատված:

Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ, ինչպես արդեն փաստվեց, պրովոկատորի կողմից անձին քրեական հետապնդման ենթարկելու կամ այլ վնասակար հետևանքների առաջացման նպատակը և այդ նպատակներին հասնելու քողարկված մեթոդները, ինչպիսի բաղադրիչները հանցակցությունում բացակայում են, որակական առումով էապես բարձրացնում են հանցագործության պրովոկացիայի հանրային վտանգավորությունը, ինչի հիման վրա էլ հնարավոր է եզրահանգել, որ հանցագործության պրովոկացիային առնչվող դրույթները չեն կարող կլանվել հանցակցության կարգավորումների տիրույթում, և դրանց միջև ուրվագծվում է իրավական բաժանարար:

Հաշվի առնելով կատարված եզրահանգումը և այն զուգակցելով հետազոտման օբյեկտ հանդիսացող՝ հանցագործության պրովոկացիայի և հանցակցության փոխհարաբերակցության հիմնահարցերին առնչվող հիմնահարցերի շուրջ կատարված ուսումնասիրությունների հետ՝ իրավական որոշակիության և օրենքի կանխատեսելիության ապահովման տեսանկյուններից՝ առաջարկվում է քրեական իրավունքում նշված ինստիտուտները դիտարկել իրարից անջատ, իսկ օրենսդրությամբ նախատեսել հանցագործության պրովոկացիայի վերաբերյալ առանձին և հանցակցության իրավական կարգավորումներից անկախ՝ առանձին դրույթներ պարունակող իրավանորմեր, որոնք օրենսդրական մակարդակով կարտացոլեն դրանց ինստիտուտոցիոնալ տարբերություններն ու կոնկրետ իրավիճակներում իրավակիրառի համար կապահովեն արարքին պատշաճ իրավական գնահատական տալու հնարավորություն:

ПРОБЛЕМЫ СООТНОШЕНИЯ ПРОВОКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ И СОУЧАСТИЯ¹

Мелик Меликян

*Соискатель кафедры уголовного права ЕГУ
И.О. главного специалиста Службы правовой
экспертизы аппарата Кассационного суда РА*

В нормативных регулировании различных зарубежных стран, доктринальных комментариях, правовых позициях, сформированных в стабильном прецедентном праве, часто встречаются параллели между провокацией преступления и соучастием, что в условиях отсутствия единого подхода к правовой сущности провокации преступления в уголовном праве делает актуальной необходимость проведения исследования соотношения указанных институтов и возникающих вокруг этого проблем.

В ходе работы, сделав предметом исследования особенности институтов соучастия и провокации преступления, а также доктринальные комментарии разных авторов, различные регулирования зарубежных стран, удалось прийти к выводу о том, что между двумя институтами, являющимися предметом обсуждения, существует ряд общих черт, что может свидетельствовать также о том, что в случае отсутствия четких уголовно-правовых норм относительно провокации преступления, может возникнуть возможность рассматривать его как своеобразное проявление соучастия.

¹ Статья было представлена 8 декабря 2022г. на научной конференции аспирантов и соискателей юридического факультета Ереванского государственного университета.

В то же время, в результате работы стало возможным констатировать, что существуют принципиальные различия между целями провокации и отдельными элементами, составляющими способы совершения преступления, что говорит о том, что они не могут быть идентифицированы и должны рассматриваться отдельно друг от друга.

PROBLEMS OF CORRELATION BETWEEN PROVOCATION OF CRIME AND COMPLICITY¹

Melik Melikyan

*PhD Student (Researcher) at the YSU Chair of Criminal Law,
Acting Chief Specialist of the Legal Expertise
Service of the RA Court of Cassation*

In the normative regulations of various foreign countries, doctrinal comments, legal positions formed in stable case law, there are often parallels between provocation of a crime and complicity, which in the absence of a unified approach to the legal essence of provocation of a crime in criminal law makes it urgent to conduct a study of the relationship of these institutions and the problems arising around it.

During of work, we made the subject of the study the features of the institutions of complicity and provocation of crime, as well as the doctrinal comments of different authors, various regulations of foreign countries, it was possible to come to the conclusion that there are a number of common features between the two institutions that are the subject of discussion, which may also indicate that in the absence of clear criminal-legal norms regarding the provocation of a crime, it may be possible to consider it as a kind of manifestation of complicity.

At the same time, as a result of the work, it became possible to state that there are fundamental differences between the goals of provocation and the individual elements that make up the methods of committing a crime, which suggests that they cannot be identified and should be considered separately from each other.

Բանալի բառեր – Հանցագործության պրովոկացիա, պրովակատոր, հանցակցություն, նախադեպային իրավունք, դոկտրին, օրենսդրություն, ինստիտուտ, դիտավորություն, դրդչություն:

Ключевые слова: *провокация преступления, провокатор, соучастие, прецедентное право, доктрина, законодательство, институт, намерение, подстрекательство.*

Keywords: *provocation of a crime, provocateur, complicity, case law, doctrine, legislation, institution, intention, incitement.*

¹ This article was reported in 2022 December 8 at the scientific session of graduate students and applicants at the YSU Faculty of Law.